

Leeswijzer voor het psychiatrisch verleden

Marijke Gijswijt-Hofstra en Harry Oosterhuis

Het afgelopen decennium heeft een golf van publicaties over de geschiedenis van de Nederlandse psychiatrie en geestelijke gezondheidszorg opgeleverd. Ze bestaan uit enerzijds opdrachtonderzoek en gelegenheidspublicaties, anderzijds academische studies, waaronder dissertaties. De opdrachtboeken gaan vooral over psychiatrische inrichtingen, terwijl de academische studies zich overwegend richten op de extramurale geestelijke gezondheidszorg. Over de leesbaarheid, in de zin van toegankelijkheid, zegt deze indeling wel iets, maar niet alles. Opdrachtboeken zijn doorgaans toegankelijker geschreven dan academische studies, maar gelukkig bevat de laatste categorie ook boeken die een niet-specialistisch publiek aanspreken. Leesbaarheid is overigens geen garantie voor lezenswaardigheid, als het belang van publicaties wordt afgemeten aan de kennis en inzichten die zij opleveren. Het is onze bedoeling om een aantal belangwekkende titels over Nederlands' psychiatrisch verleden, met name over de twintigste eeuw, in vogelvlucht te signaleren en tevens en passant enige aandacht te besteden aan ontwikkelingen in het onderzoek. Voor een aanzienlijk uitvoeriger overzicht van de geschiedschrijving van de Nederlandse psychiatrie en geestelijke gezondheidszorg verwijzen wij naar ons recent verschenen artikel 'Psychiatrische geschiedenissen'. (Gijswijt-Hofstra & Oosterhuis, 2001)

Tot halverwege de jaren zeventig van de twintigste eeuw was de geschiedschrijving van de psychiatrie overwegend een interne zaak van vakgenoten. Met de eigentijdse stand van de psychiatrie als maatstaf, werd de geschiedenis van de psychiatrie nogal eens gepresenteerd als een ontwikkeling waarin onwetendheid, bijgeloof, mishandeling en verwaarlozing plaats maakten voor toenemend wetenschappelijk inzicht en een rationele en humanitaire behandeling van patiënten. Toen daarna ook sociale wetenschappers en historici zich met dit terrein gingen bezighouden, leverde dit een meer afstandelijke, minder op het heden afgestemde benadering van het psychiatrisch verleden op. Aanvankelijk droeg hun onderzoek vooral een empirisch en beschrijvend karakter, maar inmiddels beschikken we ook over meer analytisch en theoretisch georiënteerd onderzoek. Het Trimbos-instituut te Utrecht heeft een belangrijke bijdrage aan eerstgenoemd type onderzoek geleverd, recentelijk veelal in opdracht vanuit het veld. Vanaf begin 1999 is bovendien een door NWO samen met het Huizinga Instituut en de daarin participerende universiteiten van Amsterdam en Maastricht gefinancierd onderzoeksprogramma *De gestoorde psyche: theorie en praktijk in Nederland in de twintigste eeuw* van start gegaan. Dit programma is tot nu toe de meest omvangrijke onderneming op dit gebied.

Psychiatrische inrichtingen, patiënten en verpleging

De geschiedschrijving van psychiatrische inrichtingen heeft in het afgelopen decennium tegen de twintig boeken opgeleverd, beduidend meer dan over enig ander thema uit de geschiedenis van de psychiatrie is verschenen. Het betreft overwegend gedenkboeken. Daarnaast zijn ook dissertaties gewijd aan juridische aspecten van de psychiatrie en het psychotherapeutisch gebruik van LSD in de jaren vijftig en zestig. (Legemaate, 1991; Van de Klippe, 1997; respectievelijk Snelders, 2000)

Evenals voorheen zijn de inrichtingsgeschiedenissen vooral beschrijvend van aard. Wel is er gaandeweg wat meer aandacht gekomen voor de maatschappelijke context. De kracht van deze inrichtingsgeschiedenissen - over ruim twintig van de ongeveer veertig psychiatrische inrichtingen die Nederland in 1940 telde zijn inmiddels boeken gepubliceerd - is vooral gelegen in de grote hoeveelheid informatie die beschikbaar is gekomen over met name de institutionele en therapeutische ontwikkelingen, en de wetenschappelijke en ideologische opvattingen die hieraan ten grondslag lagen. Aan de precieze verhouding tussen theorie en praktijk in de diverse inrichtingen is evenwel, op een enkele uitzondering na (Vijselaar, 1997), weinig aandacht besteed. Het zijn overwegend geschiedenissen vanuit het perspectief van de aanbieders van zorg, en dan met name de psychiaters. Aan de verpleging en het perspectief van de patiënten wordt pas sinds kort enige aandacht besteed. (Willemsen, 1997; Blok & Vijselaar, 1998; Bakker, Blok & Vijselaar, 1999)

Beeld van de psychiatrie 1800-1970 (Kerkhoven e.a., 1996) biedt een aantrekkelijk uitgevoerd, aanschouwelijk overzicht van de geschiedenis van psychiatrische ziekenhuizen in Nederland. Het boek is opgezet als een catalogus waarin een representatieve selectie van voorwerpen uit historische verzamelingen van de psychiatrische ziekenhuizen is opgenomen. Het biedt tevens een bruikbare introductie tot de geschiedschrijving van de Nederlandse krankzinnigenzorg, met inbegrip van de met onderzoek nog relatief onderbedeelde periode 1400-1800. Daarnaast bieden ook de oudere studies van Vijselaar (1982) en Binneveld (1985) waardevolle informatie over de negentiende- en begin twintigste-eeuwse psychiatrische inrichtingen in Nederland.

Met de vijf-en-een-halve eeuw omvattende geschiedenis van de oudste psychiatrische inrichting in ons land, Reinier van Arkel te Den Bosch (1442), laat Kappelhof (1992) ons in kort bestek kennismaken. Over de een-na-oudste, de Willem Arntsz Stichting te Utrecht (1461), is na een boek van Hut e.a. (1961) ter gelegenheid van het vijfhonderdjarig bestaan een omvangrijke studie over de naoorlogse periode verschenen van de hand van Dankers en Van der Linden (1996). Daarin typeren zij de veranderingen in de naoorlogse Nederlandse psychiatrie in termen van differentiatie (splitsing tussen diverse categorieën patiënten), humanisering (bijvoorbeeld meer recreatie en privacy voor de patiënten) en democratisering (medezeggenschap van staf en inspraak van patiënten).

Veruit de meeste publicaties betreffen echter de inrichtingen van jongere datum. In de negentiende eeuw kwam aanvankelijk, na de eerste krankzinnigenwet van 1841, slechts één nieuw krankzinnigengesticht tot stand. Dat was het provinciale gesticht Meerenberg te Santpoort, dat in 1849 werd geopend. Na invoering van de tweede krankzinnigenwet in 1884 deed zich evenwel een ware oprichtingsgolf van krankzinnigengestichten voor, waarbij de confessionele inbreng, vooral van gereformeerde en katholieke zijde, opvallend groot was.

Over Meerenberg (het latere Santpoort) en de beide andere provinciale psychiatrische ziekenhuizen van Noord-Holland – Duin en Bosch (opgericht in 1909) en Medemblik (1923-1967) – is het zeer informatieve en leesbare, door Vijselaar geredigeerde opdrachtboek *Gesticht in de duinen* (1997) verschenen. In dit boek staan de opvattingen over en de praktijk van de behandeling en de zorg binnen deze inrichtingen centraal. Meerenberg was in Nederland het eerste en lange tijd enige krankzinnigengesticht met een primair therapeutische functie. Deze inrichting liep dikwijls voorop als het ging om de introductie van nieuwe ideeën en therapieën. Zo komen achtereenvolgens aan bod de zedenkundige behandeling (1849-1884), het ziekenhuismodel met bed- en badbehandelingen (1884-1918), de actievere therapie (een soort zedenkundige behandeling in een moderner jasje) en somatische kuren (1918 tot na

de Tweede Wereldoorlog), de psychofarmaca sedert de jaren vijftig en tenslotte de interne democratisering en de therapeutische gemeenschap (1965-1985), waarna de ontmanteling van het klassieke psychiatrische ziekenhuis en de deconcentratie van voorzieningen in gang werden gezet en het 'Amsterdamse model' - een kleinschalig sociaal-psychiatrisch zorgstelsel - werd ingevoerd.

Ook het door Blok en Vijselaar (1998) geschreven opdrachtboek over het honderdjarige Leidse psychiatrisch ziekenhuis Endegeest te Oegstgeest, dat vanaf de oprichting in 1897 een rol heeft gespeeld in het universitaire onderwijs en onderzoek (zie over de geschiedenis van de Leidse universitaire psychiatrie ook Rooijmans, 1998), is een aanrader. Ditmaal ligt de nadruk op de lotgevallen van patiënten en op de ontwikkeling van de therapeutische cultuur. Op grond van kleine steekproeven uit de voor- en de naoorlogse patiëntendossiers is onder meer een eerste indruk verkregen van hun gedrag, dagelijks leven en behandeling in de inrichting. Daarmee wordt een bijzonder welkome aanvulling gegeven op de gebruikelijke geschiedenis van bovenaf. Behalve op patiëntendossiers baseren de auteurs zich op jaarverslagen, artikelen, interviews en archiefmateriaal. Endegeest onderscheidde zich door de grote invloed die de psychoanalyse hier dankzij de Leidse hoogleraar psychiatrie Gerbrandus Jelgersma had, de vroege aanvang van de psychiatrische voorzorg in het Interbellum, en de vernieuwingen rond de begeleiding van families van patiënten en de aandacht voor allochtonen in de jaren tachtig en negentig. *Terug naar Endegeest* is een bijzonder geslaagd boek, niet alleen vanwege de ruime aandacht voor de patiënten en de ontwikkeling van de therapeutische cultuur, maar ook omdat de ontwikkelingen in Endegeest met een zekere regelmaat in een ruimer kader worden geplaatst, zowel op het niveau van wat zich elders in de geestelijke gezondheidszorg voordeed als op breder cultureel-maatschappelijk niveau - dat laatste geldt vooral voor de naoorlogse periode. Hier zij tevens vermeld dat Joost Vijselaar in het kader van *De gestoorde psyche* nader onderzoek verricht naar de ervaringen van psychiatrische patiënten in een aantal psychiatrische inrichtingen, terwijl Gemma Blok binnen ditzelfde programma promotieonderzoek verricht naar de invloed van de antipsychiatrie in samenhang met maatschappelijke ontwikkelingen in de jaren zestig en zeventig.

Twee bescheidener opgezette, eveneens vanuit het Trimbos-instituut geproduceerde opdrachtboeken over het Rotterdamse Deltaziekenhuis dat in 1909 onder de naam Maasoord werd opgericht (Bakker, Blok & Vijselaar, 1999) en het in 1974 opgerichte Welterhof te Heerlen (Blok & Vijselaar, 1999) bevatten eveneens interessante informatie. Het door de free-lance historicus Willemsen geschreven opdrachtboek (1997) over de in 1902 opgerichte psychiatrische inrichting Sint-Antonius te Leur van de congregatie van Penitenten-Recollectinen geeft onder meer via interviews met religieuzen een levendig en boeiend beeld van de verzorging, de behandeling en het leven van alledag, waarbij ook de ervaringen van patiënten aandacht krijgen. Voor informatie over andere katholieke psychiatrische inrichtingen zij verwezen naar de oudere publicaties over Coudewater te Rosmalen (Jongmans, 1971) en Voorburg te Vught (Binneveld & Wolf, 1985).

Een handig, maar niet diepgravend eerste overzicht van de geschiedenis van de gereformeerde gestichten is het gedenkboek van de in 1884 opgerichte Vereniging tot Christelijke Verzorging van Krankzinnigen en Zenuwlijders. (Lindeboom & Van Lieburg, 1984) Deze vereniging richtte een vijftal gestichten en een sanatorium voor zenuwlijders op. Over één van die gestichten, Veldwijk te Ermelo (1886), verschaft Van Belzen (1989) nadere informatie in zijn studie over de gereformeerde psychiatrie. Aan het in 1935 geopende Noorder Sanatorium, een open afdeling van Dennenoord te Zuidlaren, is een aparte publicatie gewijd. (Furnée & Jonkman, 1994) Daarnaast

verscheen een belangwekkende bundel over negentig jaar zorg voor zenuwlijders in het in 1903 opgerichte Christelijk Sanatorium te Zeist. (Hutschemaekers & Hrackovec ed., 1993) Bovendien is recent Nederlands onderzoek naar zenuwlijders opgenomen in een onlangs verschenen, vergelijkend opgezette bundel over neurasthenie rond 1900. (Gijswijt-Hofstra & Porter, 2001)

De joodse geestelijke gezondheidszorg kwam al eerder in de negentiende eeuw van de grond. In het goed gedocumenteerde boek van Fuks-Mansfeld en Sunier (1997) valt onder meer te lezen dat het in 1845 officieel erkende Nederlandsch Israëlietisch Krankzinnigengesticht te Amsterdam een landelijke functie vervulde totdat het Centraal Israëlietisch Krankzinnigengesticht Het Apeldoornsche Bosch te Apeldoorn in 1909 openging en deze functie overnam, en hoe de fatale ontruiming door de Duitsers in januari 1943 hieraan een eind maakte. Ook het nieuwe begin in de Sinaikliniek te Amersfoort in 1960 komt aan bod. De auteurs beperken zich niet tot de geschiedenis van deze inrichtingen, maar bieden ook een overzicht van de joodse ambulante zorg die, aanvankelijk op initiatief van Het Apeldoornsche Bosch, in de jaren twintig en dertig tot stand kwam. Deze geïntegreerde benadering, waardoor de verwevenheid tussen intramurale en ambulante zorg zichtbaar wordt, geeft het boek bepaald meerwaarde.

Aan de geschiedenis van kinder- en jeugdpsychiatrische inrichtingen is vanuit het Trimbos-instituut een tweetal opdrachtboeken gewijd: een over het in 1955 opgerichte Curium te Oegstgeest (De Goei, Van 't Hof & Hutschemaekers, 1995), en een over Tulpenburg te Amstelveen en de in 1969 opgerichte jeugdkliniek Amstelland van het Provinciaal Ziekenhuis Santpoort. (Van 't Hof, Broerse & De Goei, 1997) Amstelland was door de antipsychiatrisch geïnspireerde Jan van de Lande opgezet als therapeutische gemeenschap op psychodynamische grondslag, maar moest begin jaren tachtig alweer reorganiseren. Dit tweede boek krijgt een extra dimensie doordat thema's worden behandeld als de kloof tussen behandelfilosofieën en de dagelijkse praktijk, en de ervaringen van patiënten. Informatie over de universitaire kinderpsychiatrie in Nederland in de periode 1936-1978 wordt geboden in een op interviews met de eerste hoogleraren kinderpsychiatrie gebaseerde publicatie van De Goei (1992).

Over de ontwikkeling van het psychiatrisch verpleegkundig beroep bestaan weinig studies. De Engelstalige dissertatie van Boschma (1997), waarvan een publicatie in voorbereiding is, bestrijkt slechts de periode 1890-1920. Daarnaast beschikken we over enkele publicaties van verpleegkundigen die herinneringen aan de verpleging hebben opgetekend en een boekje over twintig jaar verpleging in het Psycho-Medisch Streekcentrum Vijverdal te Maastricht. (Zondag, 1995; De Leeuw, Nieuwenhuis & Schilt, 1997; Kokee & Aan de Stegge, 1991) Boschma besteedt veel aandacht aan het genderspecifieke, c.q. vrouwelijke karakter van opleiding en verpleging, en de spanningen die dit onder mannelijke verplegers - ongeveer een-derde rond 1910 – oproep. Binnen het programma *De gestoorde psyche* verricht Cecile aan de Stegge een promotieonderzoek naar het psychiatrisch verpleegkundig beroep na 1920. Haar onderzoek voorziet in een nadere analyse van genderaspecten in de psychiatrisch verpleegkundige opleiding en praktijk.

Intermezzo: zwakzinnigenzorg in het kort

Hoewel de geschiedenis van de zwakzinnigenzorg vanwege de beperkte beschikbare ruimte buiten het bestek van deze leeswijzer valt – zie hierover ons eerder vermelde artikel (2001) – willen wij toch de aandacht vestigen op een tweetal dissertaties. De boeiend geschreven, en ter introductie op dit thema zeer geschikte studie van Mans (1998) bestrijkt een lange periode, vanaf ongeveer 1500 tot aan de tegenwoordige tijd, en een omvangrijk gebied, in principe Europa en de Verenigde Staten, maar vanaf

halverwege de negentiende eeuw toegespitst op Nederland. Centraal staat de vraag wat zotten en zwakzinnigen door de tijd heen voor anderen hebben betekend. Naast de zorg voor zwakzinnigen komen ook de definiëring van zwakzinnigheid, de beeldvorming over zwakzinnigen en de omgangsvormen met hen aan bod.

De dissertatie van Tonkens, getiteld *Het zelfontplooiingsregime* (1999), analyseert de Dennendal-conflicten uit het begin van de jaren zeventig rond Carel Muller, de vernieuwingsgezinde directeur van deze in 1969 opgerichte zwakzinnigenafdeling van de Willem Arntszstichting te Den Dolder. De commotie nam landelijke proporties aan, beheerste de politiek in Den Haag en liep tenslotte uit op de ontruiming van Dennendal en het ontslag van Muller cum suis. Tonkens biedt een interessante cultuurgeschiedenis van de lange jaren zestig met Dennendal als symbool van veranderingen in de naoorlogse geestelijke gezondheidszorg enerzijds en van veranderende houdingen ten opzichte van gezag, orde en aanpassing anderzijds. Voor de vernieuwers stond Dennendal voor democratisering, vrijheid, gelijkheid en gevoel, voor de tegenpartij voor bandeloosheid, egoïsme, drugsmisbruik en niet te tolereren vrije seks. In Dennendal, zo toont Tonkens aan, kwamen twee werelden voor het eerst samen: de zwakzinnigenzorg en de tegencultuur. Wat deze beide werelden met elkaar verbond was het streven naar zelfontplooiing: de idee dat de maatschappij zo ingericht zou moeten worden dat alle mensen hun eigen mogelijkheden en talenten zouden kunnen ontdekken en ontplooien.

Psychiatrie als beroep en discipline

Over de ontwikkeling van het beroep van psychiater en hun belangenverenigingen bestaan nagenoeg geen studies. In opdracht van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie interviewde Van 't Hof (1996) psychiaters over ontwikkelingen in hun beroep vanaf de jaren zestig. Naarmate het werkgebied van de psychiatrie zich in de loop van de vorige eeuw buiten de inrichting en het ziekenhuis uitbreidde en sociaal-psychologische benaderingen van psychische stoornissen aan betekenis wonnen, werd de geestelijke gezondheidszorg steeds meer een multidisciplinair vakgebied. Met de uitbreiding van hun beroepsdomein nam de verscheidenheid aan werkzaamheden van psychiaters toe (Schnabel, 1995) en werd hun overwegend medische oriëntatie minder vanzelfsprekend. Hun beroepsidentiteit is sinds de jaren zestig ook onzeker geworden als gevolg van de toename van het aantal in de geestelijke gezondheidszorg werkzame beroepsgroepen, zoals Hutschemaekers en Neijmeijer (1998) in hun studie over professionaliseringsprocessen laten zien. In het kader van *De gestoorde psyche* verricht Ido Weijers onderzoek naar de ontwikkeling van het psychiatrisch beroep met speciale aandacht voor de grensgebieden van het vak waar de competentie van de psychiater ter discussie stond. Over één van die gebieden, de forensische psychiatrie, zijn enkele monografieën en bundels beschikbaar. Vooral de Psychopatenwetten van 1928 en de daarop gebaseerde TBR-regeling hebben veel aandacht gekregen. (Haffmans, 1984; Hamers, 1986; Hofstee, 1987; Koenraadt, 1991) Na de Tweede Wereldoorlog verwierf Nederland wat de therapeutische behandeling van gestoorde criminelen betreft internationaal aanzien. Toch stond de behandeling van delinquenten voortdurend ter discussie en in de afweging tussen de beveiliging van de maatschappij en hun mogelijke genezing deden zich voortdurend golfbewegingen voor.

Een belangrijke lacune in het onderzoek, de geschiedenis van de universitaire psychiatrie, zal worden opgevuld door Hans de Waardt, die aan de Medische Faculteit van de Universiteit van Utrecht is aangesteld. Daarnaast verricht Jessica Slijkhuis aan de Maastrichtse Faculteit der Cultuurwetenschappen een promotie-onderzoek naar ontwikkelingen in de Nederlandse psychiatrie rond 1900 en daarin zal het werk van de eerste hoogleraren aandacht krijgen. Er zijn wel intellectuele portretten van enkele

vooraanstaande hoogleraren in de psychiatrie verschenen. Zo publiceerde Van Belzen over L. Bouman (1869-1936), L. van der Horst (1893-1978) en H.C. Rümke (1893-1967), psychiaters die leerstoelen bekleedden in Amsterdam en Utrecht. (Van Belzen, 1988a, 1988b, 1991, 1994) Van Belzen schenkt vooral aandacht aan de theoretische achtergrond van hun werk en de verhouding tussen psychiatrie en (gereformeerd) geloof, die met name op De Vrije Universiteit een rol speelde.

Godsdienst en verzuiling waren van grote betekenis voor de ontwikkeling van de geestelijke gezondheidszorg in Nederland. Confessionele deskundigen leverden een belangrijke bijdrage aan de doorbraak van psychologische gezichtspunten, zowel in psychiatrische klinieken als in de ambulante geestelijke gezondheidszorg. (Dehue, 1990; Van Strien, 1993) De confessionele zuilen kenden hun eigen deskundigen die mensen binnen een vertrouwd kader direct in aanraking brachten met nieuwe benaderingen waarin normatieve kwesties werden behandeld als psychologische problemen. Aan de hand van de veranderende opvattingen en praktijken rond moreel beladen onderwerpen als voortplanting, moederschap, opvoeding en homoseksualiteit laten Van Berkel (1990) en Oosterhuis (1992) zien hoe de godsdienstige beschouwing en het professionele perspectief elkaar in katholiek Nederland over en weer beïnvloedden. Ook in het overzichtswerk van Westhoff (1996) over de katholieke beweging voor geestelijke volksgezondheid is dit een belangrijk thema. Deze drie auteurs stellen vast dat de op de menswetenschappen georiënteerde deskundigen mede vanuit een christelijke bewogenheid en geïnspireerd door het personalisme en de fenomenologie samen met hervormingsgezinde geestelijken een cruciale bijdrage hebben geleverd aan de vernieuwing van het katholicisme na de Tweede Wereldoorlog. De psychologiserende benadering van het geloof relativeerde de rigide kerkelijke moraal. Dezelfde teneur is aan te treffen in Van Belzens bronnenpublicatie (1995) over het zogeheten Theologisch-Psychiatrisch Gezelschap, een kring van theologen en psychiaters die de kloof tussen geloof en psychiatrische en psychologische inzichten probeerde te overbruggen, en in het proefschrift van De Groot (1995) over de verhouding tussen godsdienst en psychotherapie sinds 1945.

Ontwikkelingen in de extramurale geestelijke gezondheidszorg

De institutionele en organisatorische aspecten van de extramurale geestelijke gezondheidszorg hebben de nodige aandacht gekregen. Naast Van der Grintens proefschrift (1987) over de institutionele geschiedenis van de ambulante geestelijke gezondheidszorg, de dissertatie van Mijs (1987) over de ontstaansgeschiedenis van de RIAGGs in Amsterdam en Westhoffs monografie over de katholieke verenigingen en instellingen, verschenen enkele gedenk- en jubileumboeken. Over de geschiedenis van de beweging voor geestelijke volksgezondheid kan worden verwezen naar de bundel van Hutschemaekers e.a. (1997). Bovendien hoopt Leonie de Goei, verbonden aan het Trimbos-instituut, dit jaar op dit onderwerp te promoveren.

Voor de oprichting van RIAGGs in 1982 was de organisatie van de ambulante sector zeer onoverzichtelijk. De versnippering en talloze reorganisaties hebben met zich meegebracht dat veel historisch bronnenmateriaal moeilijk te traceren is of verloren is gegaan. (Popkema, 1993) De geschiedschrijving van de sociale psychiatrie is onvolledig en verbrokken; het gaat voornamelijk om min of meer beknopte en anekdotische gedenkboeken en journalistieke bijdragen. (De Schepper, 1991; Van Limbeek & Van Alem, 1991; Dercksen & Van 't Hof 1994 & Spits, 1992) Over de praktijk van de sociale psychiatrie verscheen op basis van interviews met psychiaters en sociaal-psychiatrisch verpleegkundigen een impressionistische beschrijving van Bakker, De Goei en Vijselaar (1994). De geschiedenis van de zorg voor alcohol- en drugsverslaafden is uitvoerig beschreven in de dissertatie van Van der Stel (1995). De hulpverleningspraktijk van de

MOBs en de Bureaus voor Levens- en Gezinsvragen zijn, op enkele losse artikelen na, een nagenoeg onontgonnen terrein. Over de patiënten in de extramurale zorg is nog veel minder bekend, maar aan de Universiteit van Amsterdam bereidt Katelijne Akkermans een proefschrift voor op basis van patiëntendossiers van de Amsterdamse GG en GD.

Veel onderzoek daarentegen is gewijd aan de psychoanalyse en psychotherapie. Bulhof (1983) en Ter Meulen (1988) beschrijven de receptie van Freuds gedachtegoed in ons land en zowel Brinkgreve (1984) als Stroeken (1997) behandelen de vestigingsstrijd, de organisatie en de voortdurende interne conflicten van de Nederlandse psychoanalytische beweging. Over de toepassing en de verbreiding van de psychoanalytische therapie is echter veel minder bekend. De psychoanalyse was van grote betekenis voor de ontwikkeling van de psychotherapie in bredere zin. Het historisch-sociologische onderzoek dat eind jaren zeventig onder leiding van De Swaan is verricht naar het Amsterdamse IMP is nog altijd relevant. (Brinkgreve, Onland & De Swaan, 1979; De Swaan, Van Gelderen & Kense, 1979) Meer recente geschiedenissen over het ontstaan en de professionalisering van de psychotherapie zijn die van De Waal (1992) en Reijzer (1993). De Waals boek is breder van opzet, zowel wat betreft inhoud als beschreven periode, en toegankelijker dan de meer gedetailleerde dissertatie van Reijzer waarin de nadruk ligt op de naoorlogse institutionele ontwikkelingen, de opleiding en de beroepsverenigingen. Een van de zeldzame publicaties waarin cliënten centraal staan is een bundel van Van Lieshout en De Ridder (1991). Daarin wordt op basis van een onderzoek naar dossiers van het Amsterdamse IMP uit de jaren 1968-1977 gerapporteerd over de ervaringen van cliënten tegen de achtergrond van de maatschappelijke veranderingen in die tijd.

Het begrip psychologisering duikt vaak op in de geschiedschrijving van de geestelijke gezondheidszorg. Het kan verwijzen naar de maatschappelijke verbreiding van psychiatrische en psychologische hulpverlening die deels functies van de kerk en de rechterlijke macht overnamen, waardoor moeilijkheden niet alleen meer werden beoordeeld op basis van vaste morele en juridische normen, maar ook werden begrepen in termen van individuele motieven en gevoelens. Psychologisering is ook de aanduiding voor een maatschappelijk proces dat min of meer onafhankelijk van de uitbreiding van de hulpverlening is te traceren: een zich over steeds bredere bevolkingslagen uitspreidende tendens om emoties te articuleren. Het gaat dan om *de psychologisering van het alledaagse*, zoals de ondertitel van de bundel *Het verlangen naar openheid* luidt, een mentaliteitsverandering die te omschrijven is als een combinatie van toenemende individualisering en verinnerlijking. (Schaafsma, 1995)

Een steeds terugkerende vraag betreft het verband tussen de uitdijning van de geestelijke gezondheidszorg en de psychologisering in de rest van de maatschappij. Was de therapeutische hulpverlening de drijvende kracht achter de psychologisering van het alledaagse of heeft deze zich alleen kunnen ontplooiën omdat de deskundigen konden inspelen op een veranderde mentaliteit van mensen? De antwoorden die in de literatuur te vinden zijn hangen deels af van de waardering van de psychologisering. Volgens auteurs die zijn geïnspireerd door het werk van Foucault, betekende de uitbreiding van het zogenaamde psy-complex buiten de inrichtings- en ziekenhuismuren dat mensen de psychologisering door deskundigen kregen opgelegd en dat deze gepaard ging met disciplineren. Deze kritische benadering krijgt de laatste jaren niet meer zo veel navolging als voorheen. Wellicht hangt dit samen met het feit dat veel geschiedschrijvers meer of minder nauw bij de geestelijke gezondheidszorg betrokken zijn en dat veel onderzoek plaatsvindt in opdracht van instellingen uit het veld. Een andere reden zou kunnen zijn dat de geestelijke gezondheidszorg in Nederland meer open stond voor kritiek van buitenaf en zich voortdurend aan veranderende maatschappelijke omstandigheden

aanpaste waardoor hulpverleners op meer krediet kunnen rekenen dan in andere landen. De ambulante zorg sloot in de naoorlogse jaren aan bij de sociale modernisering door het bevorderen van zelfstandige, flexibele en naar ontplooiing strevende individuen en in de jaren zestig en zeventig omarmde ze de democratiseringsgolf en het emancipatiestreven van groepen als jongeren, vrouwen, homoseksuelen en oorlogsslachtoffers. (De Haan, 1997) Gomperts (1992) wijst erop dat de therapeutische beroepsgroepen de 'assertificatie' van de Nederlandse samenleving in de jaren zeventig stimuleerden. Hun benadering sloot aan bij tendensen in de Nederlandse cultuur zoals het streven naar integratie, consensusvorming en voortdurende onderhandeling. Ook de pogingen om het brede publiek over de psychiatrie voor te lichten en het optreden van de invloedrijke patiënten- en cliëntenbeweging en andere belangenorganisaties vanaf de jaren zeventig passen in dit beeld. (Histodata, 1990)

Psychiatrie en geestelijke gezondheidszorg zijn in Nederland meer dan in andere landen ingeburgerd (alsmede ruimhartiger door de overheid gefinancierd) en de psychologisering is diep in de maatschappij doorgedrongen. Uit de internationaal vergelijkende bundel van Gijswijt-Hofstra en Porter (1998) valt op te maken dat de antipsychiatrie, die vooral gericht was tegen de inrichtingspsychiatrie, in ons land een minder polariserende uitwerking had dan elders. In feite heeft de ambulante zorg, waarvan het objectgebied zich sinds de jaren zestig steeds meer in de richting van welzijn en zelfontplooiing heeft uitgebreid, in Nederland een meer duurzame invloed gehad dan de antipsychiatrie en heeft zij deze voor een deel het gras voor de voeten weggemaaid. Voor zover de antipsychiatrie heeft doorgewerkt, betekende deze eerder een ondersteuning van de uitbreiding dan een ondermijning van de psychiatrische zorg in de samenleving. Vanaf de jaren tachtig werd het onderscheid tussen intra- en extramurale zorg doorbroken en kregen patiënten meer mogelijkheden om buiten de psychiatrische instelling waar ze werden behandeld, te wonen en te werken en eigen verantwoordelijkheid te dragen. De meeste mensen met psychische stoornissen blijven tegenwoordig buiten het psychiatrische ziekenhuis en ze worden ambulante of semi-muraal behandeld.

De terughoudendheid die de meeste geschiedschrijvers in acht nemen als het gaat om kritiek op de psychiatrie en geestelijke gezondheidszorg hangt wellicht ook samen met het feit dat niet zozeer Foucaults disciplinerings-theorie als wel de civilisatietheorie van Norbert Elias het interpretatiekader van veel onderzoek vormt. Terwijl de eerste de nadruk legt op de machtsuitoefening door deskundigen veronderstelt de tweede een wisselwerking tussen de groeiende invloed van therapeutische beroepsgroepen en veranderingen in sociale omgangsvormen en mentaliteit waardoor mensen ontvankelijk werden voor deskundige hulp. De gedachte dat de verbreiding van psychologische hulpverlening te analyseren valt als onderdeel van een meer algemene mentaliteitsverandering, is de leidraad voor enkele studies over bepaalde psychiatrische ziektebeelden die de afgelopen jaren verschenen. In zijn proefschrift over de opkomst van de sociale fobie redeneert Gomperts (1992) dat de verschijning van deze psychische stoornis een gevolg is van de sociale egalisering van na de Tweede Wereldoorlog waardoor openlijk distinctievertoon meer en meer verdween. De sociale fobie is de uiting van bepaalde angstgevoelens en een preoccupatie met maatschappelijke ongelijkheid die in het verleden normaal en functioneel waren, maar nu ongebruikelijk en onbegrijpelijk zijn geworden.

Hutschemaekers (1990) stelt in zijn dissertatie dat de in de twintigste eeuw toenemende frequentie van de diagnose neurose niet hoeft te betekenen dat het aantal Nederlanders met psychische stoornissen is gegroeid; het gaat volgens hem om een tijd- en cultuurgebonden (luxe)oplossing voor persoonlijke moeilijkheden die hinderlijk zijn

voor het maatschappelijk functioneren en waarvoor geen fysieke oorzaken zijn te vinden. Zowel de lijder als onze hoog ontwikkelde maatschappij heeft er voordeel bij: de ziekerol ontslaat mensen van directe verantwoordelijkheid en ze worden (tijdelijk) ontheven van plichten die normaal voor ze gelden en de maatschappij (die de kosten moet opbrengen) kan problematisch gedrag isoleren en zo de normaliteit van het alledaagse leven bevestigen. In haar studie over anorexia nervosa werpt Van 't Hof (1994) soortgelijke vragen op als Hutschemaekers. Epidemiologisch onderzoek laat volgens haar niet de conclusie toe dat anorexia nervosa in deze eeuw is toegenomen. Het wijd verbreide idee dat het aantal aan deze eetstoornis lijdende vrouwen steeg is een symptoom van een toenemende aandacht voor en bezorgdheid omtrent de problemen van adolescente meisjes die te wijten zijn aan hun toegenomen deelname aan het onderwijs en de arbeidsmarkt. Dat deze problemen geuit worden in de vorm van ziekelijke magerzucht houdt volgens Van 't Hof verband met de tendens tot psychologisering in de moderne samenleving.

Deze studies zetten vraagtekens bij het idee dat de frequentie van psychische stoornissen is toegenomen in de moderne maatschappij. Aangezien definities van stoornissen afhankelijk zijn van veranderende culturele betekenissen en de inhoud ervan niet gelijk blijft, valt de vraag naar het daadwerkelijk voorkomen van stoornissen in heden en verleden niet eenduidig te beantwoorden. Daarnaast keren deze auteurs zich tegen de gedachte dat psychische problemen door therapeutische beroepsgroepen zijn geconstrueerd en dat er sprake is van een eenduidige machtsrelatie tussen deskundigen en leken. Het gaat eerder om een veranderende interpretatie van ongebruikelijke gedragingen en gevoelens, zowel door het lekenpubliek als de deskundigen. De grotere herkenbaarheid van bepaalde stoornissen en het groeiende aanbod van professionele zorg is niet los te zien van bredere maatschappelijke veranderingen.

Epiloog: uitdagingen voor toekomstig onderzoek

Het toenemende aantal publicaties dat de afgelopen tien jaar over de geschiedenis van psychiatrie en geestelijke gezondheidszorg is verschenen is ruwweg in te delen in twee categorieën. De eerste omvat opdrachtonderzoek en gelegenheidspublicaties die vooral het gebied van de inrichtingspsychiatrie en deels de sociale psychiatrie bestrijken. Deze studies zijn overwegend empirisch en descriptief van karakter, waarbij moet worden aangetekend dat enkele gedenkboeken over psychiatrische inrichtingen daarboven uit beginnen te stijgen. De tweede categorie betreft dissertaties en andere academische studies die zich vrijwel uitsluitend richten op de extramurale geestelijke gezondheidszorg en waarbij sociale wetenschappers de toon aangeven. Hier is al langer sprake van meer theoretische reflectie en aandacht voor de bredere maatschappelijke context.

Ondanks de groei in het historische onderzoek zijn er nog lacunes in het onderzoek: de lotgevallen van patiënten, de grondslagen en theorievorming in de psychiatrie, de ontwikkeling van de klinische praktijk, biografieën van psychiaters, hun belangenorganisaties, de verschuivende grenzen tussen geestelijke gezondheid en ongezondheid en de manier waarop hieraan uitdrukking wordt gegeven, de introductie en invloed van psychofarmaca en de daarmee verbonden commerciële belangen, de verhouding tussen reguliere en alternatieve behandelpraktijken en instellingen, geestelijke gezondheidszorg voor en door diverse groepen allochtonen (Hoffer, 2000), psychiatrie in de Nederlandse koloniën, het imago en de (kunstzinnige) verbeelding van de psychiatrie in de samenleving, de popularisering en maatschappelijke legitimatie van psychiatrische kennis en de cultuurhistorische betekenis van psychiatrie en geestelijke gezondheidszorg.

Nieuw onderzoek en nieuwe theoretische perspectieven roepen nieuwe vragen op. Naar het voorbeeld van de 'social history of medicine' kunnen vragen worden gesteld naar de ontwikkeling van de 'markt' voor geestelijke gezondheid en welzijn, naar de relaties tussen hulpverleners en -vragers, naar veranderende opvattingen van genezers en leken over wat geestelijk gezond en ziek is en hoe deze sociaal en cultureel worden bepaald en naar wat mensen in feite doen in geval van moeilijkheden. Het betekent tevens dat we niet heen kunnen om het perspectief van patiënten en de invloed van sociale achtergrond, gender en etniciteit. Ook de wisselwerking tussen psychiatrie en sociaal-culturele ontwikkelingen en internationale vergelijking behoeft uitdrukkelijk aandacht. Het wordt tijd voor een 'new history of psychiatry', voor een cultuurgeschiedenis van de uiteenlopende manieren waarop mensen problemen van geestelijke gezondheid en ongezondheid hebben gedefinieerd, beoordeeld, ervaren en erop hebben gereageerd. Een geschiedenis die zicht biedt op de samenleving als geheel, en tegelijk betekenis ontleent aan die samenleving. Daar ligt de uitdaging voor toekomstig onderzoek.

Literatuur

Bakker, C. Th., G. Blok & J. Vijselaar. (1999). *Delta. Negentig jaar psychiatrie aan de Oude Maas*. Utrecht: Matrijs.

Bakker, H., L. de Goei & J. Vijselaar. (1994). *Thuis opgenomen. Uit de geschiedenis van de sociale psychiatrie in Nederland*. Utrecht: Nederlands centrum Geestelijke volksgezondheid.

Belzen, J.A. van. (1988a). *Gezondheid, ziekte en psychiatrie volgens H.C. Rümke*. Zeist: Kerkebosch

Belzen, J.A. van. (1988b). *Zicht op synthese? H.C. Rümke's streven naar integratie in psychiatrie en geestelijke gezondheidszorg*. Dissertatie Universiteit van Utrecht.

Belzen, J.A. van. (1989). *Psychopathologie en religie. Ideeën, behandeling en verzorging in de gereformeerde psychiatrie, 1880-1940*. Kampen: Kok.

Belzen, J.A. van. (1991). *Rümke, religie en godsdienstpsychologie. Achtergronden en vooronderstellingen*. Kampen: Kok.

Belzen, J.A. van. (1994). *Portretten en landschappen. Tekeningen uit de geschiedenis van de Nederlandse psychiatrie*. Baarn: Ambo.

Belzen, J.A. van. (Ed.). *Zorg voor de ziel. Een selectie uit de verslagen van het Theologisch-Psychiatrisch Gezelschap 1945-1953*. Rotterdam: Erasmus Publishing.

Berkel, D. van. (1990). *Moederschap tussen zielzorg en psychohygiëne. Katholieke deskundigen over voortplanting en opvoeding 1945-1970*. Assen en Maastricht: Van Gorcum.

Binneveld, J.M.W. (1985). *Filantropie, repressie en medische zorg. Geschiedenis van de inrichtingspsychiatrie*. Deventer: Van Loghum Slaterus.

- Binneveld, H. & R. Wolf. (1985). *Een huis met vele woningen. 100 jaar katholieke psychiatrie. Voorburg 1885-1985*. Vught: Algemeen Psychiatrisch Ziekenhuis Voorburg.
- Blok, G. & J. Vijselaar. (1998). *Terug naar Endegeest. Patiënten en hun behandeling in het psychiatrisch ziekenhuis Endegeest 1897-1997*. Nijmegen: SUN.
- Blok, G. & J. Vijselaar. (Eds.). (1999). *De weg van Welterhof. 25 jaar psychiatrie in Oostelijk Zuid-Limburg*. Utrecht: Matrijs.
- Boschma, G. (1997). *Creating Nursing Care for the Mentally Ill: Mental Health Nursing in Dutch Asylums, 1890-1920*. Dissertatie 1997, University of Philadelphia, niet gepubliceerd.
- Brinkgreve, C. (1984). *Psychoanalyse in Nederland. Een vestigingsstrijd*. Amsterdam: Synopsis.
- Brinkgreve, C., J.H. Onland & A. de Swaan. (1979). *De opkomst van het psychotherapeutisch bedrijf. Sociologie van de psychotherapie I*. Utrecht, Antwerpen: Het Spectrum.
- Bulhof, I.N. (1983). *Freud in Nederland. De interpretatie en invloed van zijn ideeën*. Baarn: Ambo.
- Dankers, J. & J. van der Linden. (1996). *Van regenten en patiënten. De geschiedenis van de Willem Arntsz Stichting*. Amsterdam, Meppel: Boom.
- Dehue, T. (1990). *De regels van het vak. Nederlandse psychologen en hun methodologie 1900-1985*. Amsterdam: Van Gennep.
- Dercksen, A. & S. van 't Hof. (1994). *Uitgereden. Bladzijden uit de geschiedenis van de Amsterdamse Centrale Riagg Dienst*. Utrecht, Amsterdam: Nederlands centrum Geestelijke volksgezondheid.
- Fuks-Mansfeld, R.G. & A. Sunier. (Eds.). (1997). *Wie in tranen zaait... Geschiedenis van de Joodse geestelijke gezondheidszorg in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Furnée, J.H. & J.H.G. Jonkman. (1994). *Het Noorder Sanatorium te Zuidlaren. Geschiedenis en architectuur van een psychiatrisch monument*. Zuidlaren: Pharma Bio-Research.
- Gijswijt-Hofstra, M. & R. Porter. (Eds.). (1998). *Cultures of Psychiatry and Mental Health Care in Postwar Britain and the Netherlands*. Amsterdam, Atlanta: Rodopi.
- Gijswijt-Hofstra, M. & R. Porter. (Eds.). (2001). *Cultures of Neurasthenia from Beard to the First World War*. Amsterdam, Atlanta: Rodopi.
- Gijswijt-Hofstra, M. & H. Oosterhuis. (2001). Psychiatrische geschiedenissen. *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 116, ????

Goei, L. de. (1992). *In de kinderschoenen. Ontstaan en ontwikkeling van de universitaire kinderpsychiatrie in Nederland 1936-1978*. Utrecht: Nederlands centrum Geestelijke volksgezondheid.

Goei, L. de, S. van 't Hof & G. Hutschemaekers. (Eds.). *Curium, 1955-1995. Bladzijden uit de geschiedenis van de Nederlandse kinder- en jeugdpsychiatrie*. Utrecht: Nederlands centrum Geestelijke volksgezondheid.

Gomperts, W. (1992). *De opkomst van de sociale fobie. Een sociologische en psychologische studie naar de maatschappelijke verandering van psychische verschijnselen*. Amsterdam: Bert Bakker.

Grinten, T. van der. (1987). *De vorming van de ambulante geestelijke gezondheidszorg. Een historisch beleidsonderzoek*. Baarn: Ambo.

Groot, C.N. de. (1995). *Naar een nieuwe clerus. Psychotherapie en religie in het Maandblad voor de Geestelijke Volksgezondheid*. Kampen: Kok Agora.

Haan, I. de. (1997). *Na de ondergang: de herinnering aan de jodenvervolgving in Nederland, 1945-1995*. Den Haag: Sdu.

Haffmans, Ch. (1984). *Terbeschikking gesteld. Geschiedenis, oplegging en executie van een strafrechtelijke maatregel*. Arnhem: Gouda Quint.

Hamers, H.J.A. (1986). *Het kristallen paleis. De psychopathenzorg in Nederland*. Lisse: Swets & Zeitlinger.

Historisch onderzoeksburo Histodata. (1990). *25 jaar en nog steeds geen normaal mens ontmoet. Pandora, psychiatrie en beeldvorming*. Baarn: Ambo.

Hof, S. van 't. (1996). *'Een ambt, hoog en subtiel ...' Psychiaters over psychiatrie 1971-1996*. Utrecht: Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie.

Hof, S. van 't. (1994). *Anorexia nervosa: the historical and cultural specificity. Fallacious theories and tenacious 'facts'*. Lisse: Swets & Zeitlinger.

Hof, S. van 't, J. Broerse & L. de Goei. (1997). *Tulpenburg en Amstelland 1943-1994. Bladzijden uit de geschiedenis van de Nederlandse kinder- en jeugdpsychiatrie*. Utrecht: Trimboos-instituut.

Hoffer, C. (2000). *Volksgeloof en religieuze geneeswijzen onder moslims in Nederland*. Amsterdam: Thela . Thesis.

Hofstee, E.J. (1987). *TBR en TBS. De TBR in rechtshistorisch perspectief*. Arnhem: Gouda Quint.

Hut, L.J., A. Poslavsky, H. Loois & B. van der Woord. (1961). *De Willem Arntsz Stichting 1461-1961*. Utrecht: Oosthoek..

- Hutschemaekers, G. (1990). *Neurosen in Nederland. Vijfentachtig jaar psychisch en maatschappelijk onbehagen*. Nijmegen: SUN.
- Hutschemaekers, G. & Chr. Hrackovec. (Eds.). (1993). *Heer en heelmeeesters. Negentig jaar zorg voor zenuwlijders in het christelijk sanatorium te Zeist*. Nijmegen: SUN.
- Hutschemaekers, G., C. Hosman & P. van Lieshout. (1997). *Geestelijke volksgezondheid. Geschiedenis van het denken en stand van zaken*. Houten, Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Hutschemaekers, G. & L. Neijmeijer. (1998). *Beroepen in beweging. Professionalisering en grenzen van een multidisciplinaire GGZ*. Utrecht: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Jongmans, J.W.M. (1971). *Psychiatrisch Ziekenhuis Coudewater 1870-1970. Medisch-historisch verslag*. Rosmalen: Psychiatrisch Ziekenhuis Coudewater.
- Kappelhof, A.C.M. (1992). *Reinier van Arkel 1442-1992. De geschiedenis van het oudste psychiatrische ziekenhuis van Nederland*. Den Bosch: Psychiatrisch ziekenhuis Reinier van Arkel.
- Kerkhoven, A. e.a. (1996) *Beeld van de psychiatrie 1800-1970. Historisch bezit van de psychiatrische ziekenhuizen in Nederland*. Zwolle: Waanders.
- Klippe, H. van de. (1997). *Dwangtoepassing na onvrijwillige psychiatrische opname. Een juridische beschouwing*. Nijmegen: Ars Aequi Libri.
- Koenraadt, F. (Ed.). (1991). *Ziek of schuldig. Twee eeuwen forensische psychiatrie en psychologie*. Amsterdam, Arnhem: Gouda Quint, Rodopi.
- Kokee, Y. & C. aan de Stegge. (1991). *Over kakkerlakken en casemanagement. Twintig jaar verpleging in Vijverdal*. Maastricht: Psyche Nikai.
- Leeuw, M. de, J. Nieuwenhuis & M. Schilt. (1997). *Van oppasser naar verpleegkundige*. Utrecht: De Tijdstroom.
- Legemaate, J. (1991). *De rechtspositie van vrijwillig opgenomen psychiatrische patiënten*. Arnhem: Gouda Quint.
- Lieshout, P. van & D. de Ridder. (Eds.). *Symptomen van de tijd. De dossiers van het Amsterdamse Instituut voor Medische Psychotherapie (IMP), 1968-1977*. Nijmegen: SUN.
- Limbeek, J. van & V. van Alem. (1991). *Querido's legacy. Social psychiatry in Amsterdam from 1932 to 1991*. Amsterdam: GG en GD.
- Lindeboom, G.A. & M.J. van Lieburg. (1984). *Gedenkboek van de Vereniging tot christelijke verzorging van geestes- en zenuwzieken, 1884-1984*. Kampen: Kok.
- Mans, I. (1998). *Zin der zotheid. Vijf eeuwen cultuurgeschiedenis van zotten, onnozelen en zwakzinnigen*. Amsterdam: Bert Bakker.

- Meulen, R.H.J. ter. (1988). *Ziel en zaligheid. De receptie van de psychologie en van de psychoanalyse onder de katholieken in Nederland 1900-1965*. Nijmegen, Baarn: Ambo
- Mijs, A. (1987). *Het ontstaan van de RIAGG's in Amsterdam*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Oosterhuis, H. (1992). *Homoseksualiteit in katholiek Nederland. Een sociale geschiedenis 1900-1970*. Amsterdam: Sua.
- Popkema, M. (1993). *Vergeeten sporen. Onderzoek naar het erfgoed van de ambulante geestelijke gezondheidszorg*. Groningen: Stichting Historische Materialen Psychologie.
- Reijzer, H.M. (1993). *Naar een nieuw beroep. Psychotherapeut in Nederland*. Houten, Zaventem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Rooijmans, H.G.M. (1998). *99 jaar tussen wal en schip. Geschiedenis van de Leidse Universitaire Psychiatrie (1899-1998)*. Houten, Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Schaafsma, K. (Ed.). *Het verlangen naar openheid. Over de psychologisering van het alledaagse*. Amsterdam: De Balie
- Schepper, R. de. (1991). *De Pameijer Stichting (1926-1991). Een geschiedenis van de sociale psychiatrie en verstandelijk gehandicaptenzorg te Rotterdam*. Rotterdam: Pameijer Stichting.
- Schnabel, P. (1995). *De weerbarstige geestesziekte. Naar een nieuwe sociologie van de geestelijke gezondheidszorg*. Nijmegen: SUN.
- Snelders, S. (2000). *LSD-therapie in Nederland. De experimenteel-psychiatrische benadering van J. Bastiaans, G.W. Arendsen Hein en C.H. van Rhijn*. Amsterdam: Candide.
- Spits, J. (1992). *In de geest van de tijd. Een anamnese van de Riagg in de provincie Groningen 1941-1992*. Groningen: RIAGG provincie Groningen.
- Van der Stel, J.C. (1995). *Drinken, drank en dronkenschap. Vijf eeuwen drankbestrijding en alcoholhulpverlening in Nederland. Een historisch-sociologische studie*. Hilversum: Verloren.
- Strien, P.J. van. (1993). *Nederlandse psychologen en hun publiek. Een contextuele geschiedenis*. Assen: Van Gorcum.
- Stroeken, H. (1997). *Freud in Nederland. Een eeuw psychoanalyse*. Amsterdam: Boom.
- Swaan, A. de, R. van Gelderen & V. Kense. (1979). *Het spreekuur als opgave. Sociologie van de psychotherapie II*. Utrecht, Antwerpen: Het Spectrum.
- Tonkens, E. (1999). *Het zelfontplooiingsregime. De actualiteit van Dennendal en de jaren zestig*. Amsterdam: Bert Bakker.

Vijselaar, Joost. (1982). *Krankzinnigengesticht. Psychiatrische inrichtingen in Nederland, 1880-1910*. Haarlem: Fibula-Van Dishoeck.

Vijselaar, J., *Honderd jaar krankzinnigheid. Geschiedenis van de krankzinnigenwetgeving in Nederland* (Utrecht 1985).

Vijselaar, J. (Ed.). (1997). *Gesticht in de duinen. De geschiedenis van de provinciale psychiatrische ziekenhuizen van Noord-Holland van 1849-1994*. Hilversum: Verloren.

Waal, W.J. de. (1992). *De geschiedenis van de psychotherapie in Nederland*. 's-Hertogenbosch: De Nijvere Haas.

Westhoff, H. (1996). *Geestelijke bevrijders. Nederlandse katholieken en hun beweging voor geestelijke volksgezondheid in de twintigste eeuw*. Nijmegen: Valkhof Pers.

Willemsen, C. (1997). *Van God los. Geschiedenis van de psychiatrische inrichting Sint-Antonius, 1902-1967*. Breda: De Geus.

Zondag, A. (1995). *Naar Franeker gaan. Herinneringen en reflecties van een oud hoofdverpleegkundige*. Franeker: Van Wijnen.

Summary

A great number of historical works on psychiatry and mental health care in the Netherlands appeared in the last decade. Most of these works concern the twentieth century. This review-article, in which these books and some recent historiographical trends are discussed and evaluated briefly, is a guide for readers. Histories of mental asylums and hospitals make up the largest single category. Other themes covered by historical studies are academic, social and forensic psychiatry, ambulatory mental health care, psychoanalysis and psychotherapy, the relationship between psychiatry and religion, antipsychiatry, the role of patients, specific mental disorders and the wider social and cultural context. Two types of historiography can be distinguished: works which have been commissioned by psychiatric institutions (memorial books) and academic studies. The first group - apart from some recent memorial books - tends to be fairly factual and descriptive, whereas the second one is more analytical and sociological. The article concludes by pointing to some gaps in historical research and offering prospects for future research.

Personalia

Dr. Harry Oosterhuis (1958) is als universitair docent geschiedenis verbonden aan Faculteit der Cultuurwetenschappen van de Universiteit Maastricht. Samen met prof. dr. Marijke Gijswijt-Hofstra coördineert hij het NOW-project *De gestoorde psyche*. Onlangs publiceerde hij *Stepchildren of Nature: Krafft-Ebing, Psychiatry, and the Making of Sexual Identity* (Chicago, Londen: The University of Chicago Press. Adres: Faculteit der Cultuurwetenschappen, Universiteit Maastricht, Postbus 616, 6200 MD Maastricht, harry.oosterhuis@history.unimaas.nl).